

Wiktorja Krawczyk

OD WIE NIO NA

**Wizerunek
Marii Komornickiej
z perspektywy
(auto)biografiki**

ODMIENIONA

Wiktoria Krawczyk

**OD
MIE
NIO
NA**

**Wizerunek
Marii Komornickiej
z perspektywy
(auto)biograficji**

**WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA**

KRAKÓW 2025

Wiktoria Krawczyk

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

📧 <https://orcid.org/0009-0003-4361-7617>

✉ wiktoria.krawczyk@doctoral.uj.edu.pl

© Copyright by Wiktoria Krawczyk & Księgarnia Akademicka, 2025

Recenzentki

prof. dr hab. Anna Czabanowska-Wróbel, UJ

prof. dr hab. Maria Jolanta Olszewska, UW

Opracowanie redakcyjne

Martyna Niewiadomska

Projekt okładki

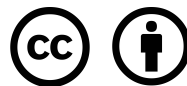
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8368-279-2 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383682792>

Publikacja została sfinansowana ze środków programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” w Uniwersytecie Jagiellońskim (Moduł Visibility and Mobility)

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0)

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Spis treści

WSTĘP. Korpus analizowanych tekstów wraz z zarysem problematyki wizerunku kulturowego w kontekście (auto)biografii	9
ROZDZIAŁ 1. (Auto)biografikcja. Eksperymenty z (życio)pisaniem Marii Komornickiej / Piotra Odmieńca Własta od XIX wieku po terażniejszość	21
(Życio)pisanie Marii Komornickiej / Piotra Odmieńca Własta w świetle uwag Maxa Saundersa o (auto)biografikcji	22
Biodramat i jego adaptacja filmowa. <i>Białe małżeństwo</i> Tadeusza Różewicza (1973) i Magdaleny Łazarkiewicz (1992)	34
Sztuka teatralna. <i>Księga Em</i> Izabeli Filipiak (2005)	47
Fabularyzowana biografia. <i>Inna od siebie / Inny od siebie samego</i> Brygidy Helbig (2016)	57
ROZDZIAŁ 2. Maria Komornicka w swej twórczości, swych listach i w pamięci ludzi jej współczesnych	71
Przed przemianą	71
Po przemianie	94
ROZDZIAŁ 3. Recepcja twórczości Marii Komornickiej / Piotra Odmieńca Własta	99
Do 1964 roku	99
Od 1964 roku	104
ROZDZIAŁ 4. Odmienność szat kulturowych Marii Komornickiej	135
Materiał: między pochodzeniem a znaczeniem	135
Diaboliczny wdzięk. <i>Księga Em</i> Izabeli Filipiak (2005)	143

Fason feniksowy. <i>Inna od siebie / Inny od siebie samego</i> Brygidy Helbig (2016)	154
Manekin krawiecki. Narzędzie Helbig i Filipiak	165
„Odkształcenia” formy w okryciu Komornickiej	179
Chimeryczne kształty. <i>Białe małżeństwo</i> Tadeusza Różewicza (1973) i Magdaleny Łazarkiewicz (1992)	186
ZAKOŃCZENIE	205
Osobista i zawodowa niezależność	208
Wyzwolenie z ciasnoty umysłowej	210
Ideologiczne uwikłania	210
Seksualna swoboda	211
Autonomia finansowa	212
Samotność zamiast miłości	212
Histeria	213
Podsumowanie	214
BIBLIOGRAFIA	217
Teksty archiwalne	217
Teksty Marii Komornickiej / Piotra Odmieńca Własta	218
Teksty biograficzne	220
Teksty kultury innych autorów	221
Teksty naukowe i publicystyczne poświęcone Marii Komornickiej / Piotrowi Odmieńcowi Włastowi oraz jej/jego twórczości	227
Teksty omawiające <i>Białe małżeństwo</i> Tadeusza Różewicza (1973) i Magdaleny Łazarkiewicz (1992), <i>Księżę Em</i> Izabeli Filipiak (2005) oraz <i>Inną od siebie / Innego od siebie samego</i> Brygidy Helbig (2016)	236
Teksty teoretyczne i metodologiczne dotyczące badań nad (auto)biografią i fikcją	238
Teksty uzupełniające	241
INDEKS NAZWISK	253
STRESZCZENIE	267
SUMMARY	269

*Szukałem Cię, Perło mego Bytu,
Szukałem pośród gwiazd,
Lecz cię nie było u zenitu.*

*Szukałem Ciebie w zgiełku miast –
Śmiała się do mnie roziskrzona
Stolica odrodzona –
[...]*

*I zwątpił, opadł we mnie duch –
Błąkałem się tulaczy –
Aż mnie ten poniewolny ruch
Zagnał, gdzie schron rozpaczy.
Zstąpiłem w Bezdni głuche łono –*

*I tam znalazłem cię, zgubioną
Perłę mojego Bytu.*

Maria Komornicka,
Odnalezienie (fragment)

Wstęp

Korpus analizowanych tekstów wraz z zarysem problematyki wizerunku kulturowego w kontekście (auto)biografii

*Płynie albatros ranny nad morzem.
W czerwieniach zmierzchu, jak czarny krzyż –
Jednym się skrzydłem rwie w gniezdne głębie,
Drugim, omdlały, potraça wodę.
Leci albatros ostatkiem siły,
Z rany się toczy strumieniem krew –
Krwia się zapala niebo i morze –
Przez krwawe ognie gna ptak mdlejący.
Gdzie dłonie, co go z wód groźnych zdolne
Wybawić – wstrzymać płynącą krew –
W sercu mu gniazdo uwić spokoju –
Gdzie takie wielkie serce – i dłonie?¹*

Materiały analizowane i interpretowane w niniejszej książce nie są dokumentami w klasycznym tego słowa znaczeniu: nie mają – i też w zamyśle autorów nie pretendują do osiągnięcia – statusu oficjalnych źródeł biograficznych. Są jednak podstawowymi częściami, które, złożone w całość, tworzą z pozyskanych świadectw, uzupełnionych o domysły twórców biografii, kompletną dla

¹ M. Komornicka, *Duma*, [w:] tejsze, *Utwory poetyckie prozą i wierszem*, oprac. M. Podraza-Kwiatkowska, Kraków 1996, *Biblioteka Poezji Młodej Polski*, s. 285.

zobrazowania funkcjonujących w kulturze odmiennych względem siebie wizerunków Marii Komornickiej „układankę” – w ujęciu proponowanym przez Jamesa Lowry’ego Clifforda w tomie poświęconym biografistyce *Od kamyków do mozaiki*², przy podkreśleniu, że „[w]szystko to w biografii układanka, ale nie puzzle. Nie wszystkie elementy muszą do siebie pasować. I nie wszystkie elementy muszą pojawić się na stole”³. Warto przywołać tu pracę François Dosse’a *Le pari biographique. Écrire une vie*, w której wskazując, że „biografia problem «prawdy historycznej» i fikcji dzieli razem z historią”⁴, odwołuje się do tego, co orzekli już dawno Hayden White i Jacques Derrida – „nie ma dyskursów «niewinnych», przezroczystych, pozbawionych elementu retoryczno-narracyjnego”⁵. To z kolei przywodzi na myśl stwierdzenie Paula Ricœura, że „każda narracja dotycząca życia będzie połączeniem fabulacji i faktycznego doświadczenia”⁶, czy też, jak to formułuje Wojciech Józef Burszta,

strukturą rozumienia, dzięki której ujmujemy zdarzenia naszego życia. Struktura ta rozwija się w czasie, jest dynamiczna i ma zdolność do nieustannego samokorygowania się. W tej strukturze rozumienia istotną rolę odgrywa ewokacja przeszłości, podmiotowy stosunek do historii i tradycji⁷.

² Zob. J.L. Clifford, *Od kamyków do mozaiki. Zagadnienia biografii literackiej*, przeł. A. Myśłowska, Warszawa 1978.

³ W. Bonowicz, *Radość, że nie wie się wszystkiego. Kilka uwag o pisaniu biografii*, „Dekada Literacka” 2010, nr 4/5, s. 49.

⁴ A. Całek, *Biografia jako reprezentacja*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2016, t. 4, s. 25. Zob. też: F. Dosse, *Le pari biographique. Écrire une vie*, Paris 2011.

⁵ A. Nasiłowska, *Herezje*, „Teksty Drugie” 2010, nr 1-2, s. 135. Zob. też np.: H. White, *Poetyka pisarstwa historycznego*, przeł. E. Domańska, M. Wilczyński, Kraków 2010, *Horyzonty Nowoczesności*, 6; J. Derrida, *Widma Marksa. Stan długu, praca żaloby i nowa Międzynarodówka*, przeł. T. Załuski, Warszawa 2016.

⁶ A. Całek, *Biografia jako reprezentacja*, dz. cyt., s. 25. Zob. też: P. Ricœur, *O sobie samym jako innym*, przeł. B. Chełstowski, oprac. i wstęp M. Kowalska, Warszawa 2003, *Biblioteka Współczesnych Filozofów*. Zagadnienie to pozostaje „żywe”, nie tylko jak zanotowano powyżej, w nowoczesnym myśleniu o biografii, ale chociażby w szkicu Virginii Woolf z ubiegłego wieku. Zob.: V. Woolf, *Sztuka biografii*, [w:] tejsze, *Eseje wybrane*, przeł. M. Heydel, oprac. M. Heydel, R. Sendyka, Kraków 2015, s. 315-322.

⁷ W.J. Burszta, *Przyleganie do przeszłości*, [w:] *Konstrukcje i destrukcje tożsamości*, t. 3, *Narracja i pamięć*, red. E. Gołachowska, A. Zielińska, Warszawa 2014, s. 21.

Pozwala ona dodatkowo dostrzec, wywołane pojawieniem się autorskiej koncepcji „tożsamości narracyjnej” Ricœura, przejście w filozoficznym rozumieniu podmiotu: od jego postrzegania substancjalnego i statycznego do postrzegania dynamicznego, jako bytu zmieniającego się w czasie, a następnie kreującego siebie w opowieści⁸:

tożsamość podmiotu jest zawsze niegotowa, [...] jest ona dynamicznym działaniem się i przemianą, [...] jest konstruowana w autonarracji (jako doświadczaniu siebie, świata i „znaczących innych”), [...] rozwija się w czasie, i [...] jak fabuła ma swój początek i koniec⁹.

Jedno jest pewne:

Akt opowiadania scala podmiotowość. Aby określić jakąś osobę, nie wystarczy sam gest nazwania. Tylko w opowieści o życiu jawi się ona jako niepowtarzalna i niezmienna (*ipse*), funkcjonująca w wymiarze pragmatycznym (podmiot działań) oraz w wymiarze etycznym (podmiot odpowiedzialny wobec Innego, realizujący się w spełnieniu obietnicy). [...] W praktyce opowiadania, które ujmuje człowieka w różnych stanach i etapach, tożsamość danej osoby ujawnia swą dynamikę. Jaźń, to, co jest mną (*soi-même*), może odsłonić się tylko w konfiguracji narracyjnej¹⁰,

która – jak przypomina Anna Burzyńska –

może być [...] tyleż porządkującą „strukturą” sensu, co jego podważaniem, jednoczesną integracją i dezintegracją, porządkowaniem przemieszonym z eksperymentowaniem, konstrukcją splecioną z dekonstrukcją¹¹,

gdyż

opowiadamy z powodu przyrodzonej niewystarczalności świata, niekompletności doświadczenia, niedoskonałości siebie. [...] Opowiadamy także

⁸ Zob. A. Całek, *Narracja w biografiiach fikcyjnych – gra wyobraźni i lęku*, „Horyzonty Wychowania” 2018, nr 17, s. 58. Zob. też: P. Ricœur, *Time and Narrative*, t. 3, przeł. K. Blamey, D. Pellauer, Chicago-London 1988.

⁹ A. Burzyńska, *Kariera narracji. O zwrocie narratystycznym w humanistyce*, „Teksty Drugie” 2004, nr 1-2, s. 53.

¹⁰ Z. Mitosek, *Hermeneuta i autobiografia*, „Teksty Drugie” 2002, nr 2, s. 140.

¹¹ A. Burzyńska, dz. cyt., s. 62.

to, co nam się tylko wymyka, co nie daje się wcielić w żadną narracyjną sekwencję¹².

Obecna w klasycznych opracowaniach biografistycznych Andrégo Maurois, Johna Arthura Garraty'ego, Paula Murray'a Kendalla, Daniela Madelénata czy wzmiankowanych z imienia i nazwiska Clifforda i Dosse'a¹³ refleksja nad paradoksalnością natury biografii (przejawiającą się w nieustannym napięciu pomiędzy pragnieniem odtworzenia czegoś prawdziwego, co posiada względem tego niezależny status egzystencjalny¹⁴) ustępuje miejsca w polskich badaniach biograficznych utrwalonemu w okresie panowania paradygmatu strukturalistycznego ostremu podziałowi na biografię literacką i naukową¹⁵, znajdującemu wyraz w pracach badaczy z lat 1967-1971 (Marii Jasińskiej¹⁶ i Czesława Kłaka¹⁷), a „zatwierdzonego” przez Janusza Sławińskiego (uznawanego wówczas za autorytet jako autora jedynej wyczerpującej

¹² Tamże, s. 64.

¹³ Zob. A. Maurois, *Aspects de la biographie*, Paris 1930; J.A. Garraty, *The Nature of Biography*, New York 1957, *History and Historiography*, 14; P.M. Kendall, *The Art of Biography*, London 1965; J.L. Clifford, dz. cyt.; D. Madelénat, *La biographie*, Paris 1984, *Littératures Modernes*, 33; F. Dosse, dz. cyt. Zob. także omówienie tych prac: A. Całek, *Biografia naukowa. Od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Kraków 2013, s. 21-47, lub przegląd sposobów konstruowania podmiotów (auto)biograficznych, definiowania autobiografii i biografii, ukazywania specyfiki każdego z gatunków pisarstwa osobistego: A. Pekaniec, *Dlaczego (auto)biografie? Literatura dokumentu osobistego kiedyś i dziś*, „Autobiografia. Literatura. Kultura. Media” 2022, nr 1, a także podsumowanie badań w biografistyce światowej pióra Michaela Bentona: *Biografia teraz i kiedyś*, przeł. A. Pekaniec, „Dekada Literacka” 2010, nr 4/5.

¹⁴ Zob. Z. Mitosek, *Mimesis – między udawaniem a referencją*, [w:] *Sporne i bezsporne problemy współczesnej wiedzy o literaturze. Praca zbiorowa*, red. W. Bolecki, R. Nycz, Warszawa 2002, s. 26.

¹⁵ Zob. A. Całek, *Biografia jako reprezentacja*, dz. cyt., s. 26. Na podobne okoliczności zwraca uwagę Henryk Markiewicz w artykule *Między plotką a mitem. Życie i osoba pisarza w polskich badaniach literackich*, [w:] tegoż, *Świadomość literatury. Rozprawy i szkice*, Kraków 1985.

¹⁶ Zob. M. Jasińska, *Z problematyki typologii współczesnej zbeletryzowanej biografii*, „Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych” 1967, z. 1; taż, *Typologia zbeletryzowanej biografii*, „Roczniki Humanistyczne” 1967, t. 15, z. 1; taż, *Zagadnienia biografii literackiej. Geneza i podstawowe gatunki dwudziestowiecznej beletrystyki biograficznej*, Warszawa 1971.

¹⁷ Zob. C. Kłak, *Teoretyczne problemy powieści biograficznej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Nauki Humanistyczne” 1968, z. 3.

propozycji metodologii badań biograficznych¹⁸) w postaci wciąż niezmiennego w swym kształcie hasła *Biografia w Słowniku terminów literackich*¹⁹. Świadczy o tym wydanie najnowsze, pochodzące z 2007 roku. Ujęcie to (zdaniem Anity Całek i Jerzego Madejskiego) jest nie tyle błędne, ile po prostu nieaktualne, a co za tym idzie, nie sposób odnosić się do niego inaczej niż z perspektywy historycznej²⁰. Toteż w dalszej części książki przypominam, że gatunki biograficzne podlegają kulturowym modyfikacjom²¹. Podobnie jak Celeste Schenk, Sidonie Smith i Julia Watson, kładąc nacisk na zależność podmiotu

¹⁸ Zob. J. Sławiński, *Mysli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego*, [w:] *Biografia – geografia – kultura literacka*, red. J. Ziomek, J. Sławiński, Wrocław 1975.

¹⁹ Por. *Biografia*, [w:] *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, wyd. 2, poszerz. i popr., Wrocław 1988, *Vademecum Polonisty*, s. 63: ‘zyciorys, opowiadanie o kolejach życiowych jakiejś osoby, zwłaszcza wybitnej, mające – w zależności od celu – charakter naukowo-histeryczny, literacki, panegiryczny lub popularyzatorski. Pierwsze b. zawdzięczamy czasom starożytnym (*Żywoty sławnych mężów* Plutarcha, *Żywoty cesarów* Swetoniusza); ustalony wówczas typ b. obejmował obok relacji o faktach z życia postaci również próbę rekonstrukcji jej osobowości, a także wyraźnie zaznaczoną intencję dydaktyczną autora. Średniowieczna biografistyka była zdominowana przez cele wychowawczo-panegiryczne; najwybitniejszym jej dziełem była *Złota Legenda* J. de Voragine. Odrodzenie wprowadziło b. o charakterze informacyjnym (G. Vasari). Rozkwit gatunku nastąpił w XVIII w. (D. Masson, *The Life of John Milton*, biografie Karola XII i Piotra Wielkiego napisane przez Woltera), kiedy też powstała na gruncie angielskim jego nowożytna teoria (S. Johnson, R. North); za najwybitniejszą b. w lit. angielskiej uznawane jest dzieło J. Boswella *The Life of Samuel Johnson* (1791); jego kontynuatorami byli w XIX w. T. Moore (b. Byrona), R. Southey (b. Nelsona), J.G. Lockhart (b. Waltera Scotta). W XX w. powstały m.in. słynne b. pióra L. Stracheya (*Eminent Victorians*, *Królowa Wiktoria*, *Królowa Elżbieta i hrabia Essex*), E. Ludwiga (b. Goethego, Napoleona, Lincolna i in.), A. Maurois (b. Shelleya, Disraeliego, Byrona, G. Sand i in.), E. Tarlego (*Napoleon*). W lit. nowożytnej b. podlega często daleko posuniętym zabiegom beletryzującym, wchodząc w ścisłe związki z elementami fikcji fabularnej, zwłaszcza na gruncie powieści biograficznej. Z drugiej strony kształtują się nowe formy b. czysto dokumentalnej, o zredukowanych do minimum elementach narracyjnych, będącej swego rodzaju montażem wyciągów ze źródeł dotyczących życia bohatera (do takich należą w większości biografie z serii Państwowego Instytutu Wydawniczego – *Ludzie Żywi*, np. E. Jankowskiego, *Eliza Orzeszkowa*, W. Woroszyłskiego *Życie Majakowskiego i Życie Sergiusza Jesienina*).

²⁰ Zob. J. Madejski, *Biografia struktury – struktura biografii. Dopiski do teorii Janusza Sławińskiego*, [w:] *Dzieła, języki, tradycje*, red. W. Bołeck, R. Nycz, Warszawa 2006; A. Całek, *Biografia jako reprezentacja*, dz. cyt., s. 26.

²¹ Zob. L.R. Anderson, *Autobiography*, London–New York 2011, *The New Critical Idiom*, s. 9–10.

literatury biograficznej od uwarunkowań pozatekstowych²², proponuję rozpatrywać dzieła należące do sektora biografii literackich/filmowych z punktu widzenia form reprezentacji wizerunków konkretnych jednostek jako zjawiska niejako pokrewne biografiom naukowym²³, zwłaszcza że (jak stwierdza wprost przywołana przez Annę Pekaniec Inga Iwasiów, skądinąd powołująca się na ustalenia Lucyny Marzec)

w biografiach zaczyna płynąć – obok głównego nurtu historii bohatera/bohaterki – alternatywna opowieść autora/autorki, dla którego/której rekonstrukcja życia wybranej postaci okazuje się znacznym wzmocnieniem, uzupełnianym o istotną autoanalityczność²⁴.

Omawiane teksty stanowią indywidualne, niekiedy intymne, reinterpretacje skoncentrowane na odczytaniu egzystencji naznaczonej piętnem wygnania – by nawiązać do charakterystyki biografii Kendalla – przez pryzmat wszystkiego, co jest o tym człowieku wiadome²⁵, oraz eksplikujące na marginesie tego życiorysu poglądy autora na podmiotowość, podejście do klisz kulturowych i jego usytuowanie wobec konwencji pisarstwa biograficznego. Stan ten znajduje wyraźne potwierdzenie w zapożyczonej z prac anglosaskich tezie, jaką stawia między innymi Agnieszka Gajewska w artykule *Zwrot biograficzny krytyki feministycznej*, sugerując udział feminizmu w uruchomieniu

²² Zob. S. Smith, J. Watson, *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*, Minneapolis 2001, s. 25-47.

²³ Szerzej w odniesieniu do biografii literackich pisze o tym Renata Jochymek w monografii *W zwierciadle biografii. Współczesna polska biografia literacka na przykładzie utworów Joanny Siedleckiej, Agaty Tuszyńskiej, Barbary Wachowicz*, Warszawa 2004, natomiast w kontekście biografii naukowych tematykę tę porusza Anita Całek w pracy *Narrator biografii naukowej: między referencyjnością a fikcją*, [w:] *Przedmiot, źródła i metody badań w biografii*, red. R. Skrzyniarz, L. Dziaczkowska, D. Opozda, Lublin 2016, *Biblioteka Katedry Biografistyki Pedagogicznej*, 9.

²⁴ A. Pekaniec, *Dlaczego (auto)biografie?*, dz. cyt., s. 137. Zob. L. Marzec, *Archiwum w biografii. Biograf/ka w archiwum*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka” 2019, nr 35, s. 373; I. Iwasiów, *Odmrażanie. Literatura w potrzebie*, Szczecin 2020, *Studia Pisarskie*, t. 1, s. 176-179.

²⁵ Por. słowa P.M. Kendalla, dz. cyt., s. 15: „Considering that biography represents imagination limited by truth, facts raised to the power of revelation, I suggest that it may be defined as «the simulation, in words, of a man's life, from all that is known about that man»”.

w Polsce biograficznego myślenia²⁶. Zgodnie z prezentowanym przekonaniem taki dobór materiału źródłowego niesie ze sobą dwa istotne – i szeroko dyskutowane w bogatej, multidyscyplinarnej literaturze przedmiotu – problemy metodologiczne. Pierwszy to kwestia tożsamości Komornickiej jako poetki, która stała się poetką (a wężziej: tożsamości tej młodopolskiej poetki jako postaci literackiej/filmowej i związane z nią pytanie o wpływ stosunku autora danego utworu do jej identyfikacji płciowej). Drugi – to głos w sprawie przejętej od Stephena Reynoldsa²⁷ i rozwiniętej przez Maxa Saundersa²⁸ koncepcji (auto)biografikacji²⁹ (a dokładniej rzecz ujmując: stopnia obecności w wybranych tekstach komponentów zaczerpniętych z twórczości Komornickiej/Własta³⁰ i spoza niej, zarówno tych czysto (auto)biograficznych³¹, jak i tych całkowicie fikcyjnych).

Niezamierzona pozostaje ocena wartości rzeczonych dzieł czy weryfikacja ich treści pod kątem ścisłego kryterium poprawności, z założenia mającego wobec nich znikome zastosowanie z uwagi na nieodłącznie powiązany z nimi aspekt kreacyjny³². Tym bardziej, że powstały one w kręgu oddziaływania

²⁶ Zob. A. Gajewska, *Zwrot biograficzny krytyki feministycznej*, [w:] *Dwadzieścia lat literatury polskiej 1989-2009. Idee, ideologie, metodologie*, red. A. Galant, I. Iwasiów, Szczecin 2008, *Rozprawy i Studia – Uniwersytet Szczeciński*, t. 726, s. 97-98.

²⁷ Zob. S. Reynolds, *Autobiografiction*, „Speaker” 1906, Vol. 15, No 366, s. 28-30.

²⁸ Zob. M. Saunders, *Autobiografikacja. Eksperymenty z życiopisaniem od przelomu wieków po modernizm*, przeł. A. Sobolewska, „Autobiografia. Literatura. Kultura. Media” 2020, nr 2.

²⁹ Tą właśnie formą zapisu, której tłumaczenie zaczerpnęłam od Agnieszki Sobolewskiej, będę się posługiwała w niniejszej pracy dla oznaczenia „prawdziwego duchowego przeżycia wyprowadzonego z wiarygodnej, mniej lub bardziej fikcyjnej” narracji równocześnie biograficznej (biografikacja) i autobiograficznej (autobiografikacja). S. Reynolds, dz. cyt., s. 28.

³⁰ Warsztat tej książki obejmuje całokształt spuścizny Komornickiej/Własta.

³¹ Dla porządku warto przypomnieć, że najważniejsze obszary autobiografistyki – stanowiącej potencjalne źródło biograficzne, służące przekształceniom gatunkowym – wyznaczają dzienniki, pamiętniki, eseje oraz listy. Zob. M. Czermińska, *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie, wyzwanie*, wyd. 2, zmienione, Kraków 2020, *Horyzonty Nowoczesności*, t. 127.

³² Michał Rusinek postulował przed laty w artykule *Kilka uwag o biografii, muzyce i języku*, „Teksty Drugie” 2000, z. 4, uznanie biografii za autorskie kreacje życia twórców, a nie ich naukowe rekonstrukcje, z czym później zgodził się Sławomir Rzepczyński i zaproponował w książce *Biografia i tekst. Studia o Mickiewiczu i Norwidzie*, Słupsk 2004, fikcjonalizację i literaturyzację biografii, a następnie rozwinął w *Projekt „innego” autobiografizmu*, „Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska” 2007, nr 5. W tym

STRESZCZENIE

Odmieniona

Wizerunek Marii Komornickiej z perspektywy (auto)biografikcji

Studia nad odmiennością szat kulturowych Marii Komornickiej wyrosły z koncepcji (auto)biografikcji w ujęciu Stephena Reynoldsa i Maxa Saundersa. Za przedmiot zainteresowania posłużył przybrany na stałe przez poetkę w lipcową noc 1907 roku strój „Odmieńca”, którego niejednoznaczność inspirowała do szeregu rozmaitych odczytań. Przejęcie przez Komornicką ubioru przypisanego wówczas społecznie i kulturowo mężczyźnie (pali w kominku kobiece suknie, przywdziewa męską odzież i obwołuje się wcieleniem przodka Piotra Własta, nadając sobie męskie imię i przydomek Odmieniec) to w gruncie rzeczy ucieczka w kreację ludzką w ogóle. Stąd też wywodzą się wszelkie „odkształcenia” formy w jej okryciu: od androgyne do anioła (jako najdoskonalszego uosobienia androgyne), a następnie do dziecka (jako istoty apłciowej). W każdym z dzieł poddanych analizie porównawczej – sztuce teatralnej *Białe małżeństwo* Tadeusza Różewicza (1973), filmie *Białe małżeństwo* Magdaleny Łazarkiewicz (1992), utworze scenicznym *Księga Em* Izabeli Filipiak (2005) oraz fabularyzowanej biografii *Inna od siebie / Inny od siebie samego* Brygidy Helbig (2016) – ujawnia się przy wykorzystaniu badań (auto)biografikcji z jednej strony różnorodność występujących w nich ujęć wizerunków Komornickiej. Z drugiej – wielość dróg wiodących do ich zmodulowanych wersji poprzez poszerzenie przylegającej do nich przestrzeni za pomocą tego, co decyduje o ich rodzajowej nieprzejrzystości, w jakimś sensie przekładającej się na genologiczną zawilóść wrośniętą w materię tekstów. Rozdział pierwszy

oscyluje wokół definicji pojęcia (auto)biografikcji, jego genezy, komponentów zaczerpniętych z twórczości Komornickiej/Własta i spoza niej. Ich obecność w materiałach źródłowych decyduje o tym, że można je określić mianem eksperymentów z (życio)pisaniem Marii Komornickiej / Piotra Odmieńca Własta od XIX wieku po teraźniejszość. Rozdział drugi zarysowuje sylwetkę Komornickiej/Własta w świetle jej/jego spuścizny i pamięci ludzi jej/jemu współczesnych. Trzeci stanowi syntetyczny przegląd pod względem krytycznym dotychczasowych ustaleń na temat twórczości autorki *Biesów*. Czwarty, który w swej zawartości jest obszerniejszy niż poprzednie, skupia się na wyeksponowaniu podobieństw i rozbieżności w sposobie postrzegania ostatecznie nieokreślonej przez poetkę kreacji „Odmieńca”.

Słowa kluczowe: (auto)biografikcja, tożsamość płciowa, wizerunek kulturowy, Maria Komornicka, Piotr Odmieniec Włast, Izabela Filipiak, Brygida Helbig, Magdalena Łazarkiewicz, Tadeusz Różewicz

SUMMARY

Changed

The Image of Maria Komornicka from the Perspective of (Auto)Biografiction

Studies on the diversity of Maria Komornicka's cultural attire grew out of the concept of (auto)biografiction in the approach of Stephen Reynolds and Max Saunders. The subject of interest was the „Changeling” attire permanently adopted by the poet on a July night in 1907, the ambiguity of which inspire several different interpretations. Komornicka's adoption of attire that was socially and culturally assigned to men at that time (she burns women's dresses, dons men's clothing and proclaims herself the incarnation of Piotr Włast's descendant, giving herself a male name and the nickname „Changeling”) is in fact an escape into human creation in general. This is where all the „deformations” of form in her attire originate from: from androgyne to an angel (as the most perfect embodiment of androgyne), and then to a child (as an asexual being). In each of the works submitted to comparative analysis – the theatre play *White Marriage* by Tadeusz Różewicz (1973), the film *White Marriage* by Magdalena Łazarkiewicz (1992), the stage work *Book of Em* by Izabela Filipiak (2005), and the fictionalized biography *Different from Myself* by Brygida Helbig (2016) – the use of (auto)biografiction research reveals, on the one hand, the diversity of the representations of Komornicka that appear in them. On the other hand, the multiplicity of paths leading to their modulated versions by expanding the space adjacent to it through what determines their generic opacity, in a sense translating into the genological

intricacy embedded in the matter of the texts. The first chapter revolves around the definition of the concept of (auto)biografiction, its genesis, components taken from Komornicka/Włast's work and beyond. Their presence in the source materials determines that they can be described as experiments with the (life)writing of Maria Komornicka / Piotr Odmieniec Włast from the 19th century to the present. The second chapter outlines the figure of Komornicka/Włast in the light of her/his legacy and the memory of her/his contemporaries. The third chapter is a synthetic review of the previous findings on the works of the author of *The Devils* from a critical perspective. The fourth chapter, which is more extensive in its content than the previous ones, focuses on exposing the similarities and discrepancies in the way the poet perceives the ultimately undefined creation of the „Changeling”.

Keywords: (auto)biografiction, gender identity, cultural image, Maria Komornicka, Piotr Odmieniec Włast, Izabela Filipiak, Brygida Helbig, Magdalena Łazarkiewicz, Tadeusz Różewicz

W 1907 roku Maria Komornicka pali w kominku poznańskiego hotelu Bazar swoje suknie, przywdziewa męski ubiór i imię z przydomkiem Odmieniec, obwołując się wcieleniem potomka Piotra Własta. Przejęcie stroju przypisanego wówczas mężczyźnie sprawia, że zostaje wielokrotnie „odmieniona” przez literacko własne i obce kreacje w kulturze. (Auto)biograficzne transformacje na nowo strukturyzują (a zatem również interpretują) wizerunek twórczyni *Biesów*. Stanowią skutek powstawania podobieństw i przeciwieństw między elementami zaczerpniętymi z listów i tekstów napisanych przez nią, traktujących o niej i pochodzących spoza jej spuścizny.

W publikacji *Odmieniona. Wizerunek Marii Komornickiej z perspektywy (auto)biograficji* Wiktoria Krawczyk zgłębia opisane eksperymenty z (życio)pisaniem od XIX wieku po teraźniejszość, poddając analizie porównawczej *Białe małżeństwo* Tadeusza Różewicza, film Magdaleny Łazarkiewicz pod takim samym tytułem, *Księżę Em* Izabeli Filipiak i *Inną od siebie / Innego od siebie samego* Brygidy Helbig.

To czyni z niniejszej pracy wielowymiarową biografię Komornickiej/Własta, wymykającą się jednoznacznym ujęciom – analogicznie do postaci, której książka dotyczy.

